

ONOMA – viadis filmics tras las vischnancas da la Svizra e lur nums

■ La varietad da las vischnancas svizas che furman en lur summa la Conferaderaziun – quest simbol ha ina lunga tradiziun a las exposiziuns naziunals svizas: A la «Landi» 39 a Turitg ha la Via auta represchentà las citads e vischnancas dal pajais. Ed a l'Expo 64 a Losanna ha la piramida da bandieras da las vischnancas svizas furmà in impurtant lieu d'identificaziun. A l'Expo.02 dueva l'exposiziun Onoma cuntinuar cun questa tradiziun, en ina furma moderna e multimedia. A basa da relaziuns linguisticas tranter divers nums da vischnancas han ins creà 143 viadis cinematografics, ils quals cumpiglian radund 600 intervistas ch'èn vegnidas fatgas en ils singuls vitgs. In project pia che collia la scienza cun impressiuns mumentanas da l'esser helvetic.

Questas istorgias locals ed ils purtrets che vegnan raquintads a moda artistica cun il medium film furman ina basa da datas singulara, ina collecziun da datas multimediale voluminusa da l'istorgia contemporanea davart las vischnancas e las citads svizas. Passa 15 uras da film cumpiglia la banca da datas. Suentar la fin da l'Expo.02 è cumpari in set da 6 DVDs che cuntegna tut ils films. Ed Onoma – tant a l'Expo.02 sco er sin DVD – munta sa chapescha er plurilinguad e cumpiglia perquai tut las quatter linguas naziunals.

La perscrutaziun dals nums locals
Da l'onomastica ad Onoma
 L'onomastica («scienza dals nums», dal grec onoma, «il num») è la sparta da la linguistica che perscrutescha ils nums propriis. Quels han ina funcziun particulara en il sistem linguistic.

Entant ch'ìls nums generics (via, lai, splagia) servan a categorisar objects e definir lur tratgs communabels, lubeschans nums propriis (Marietta, Gian, Losanna, Lucerna, Lugano) d'identifigar individis u objects singulars, senza stuair descriver els pli exactamain.

Ils champs principals da la perscrutaziun onomastica èn la toponomastica (scienza dals nums locals) e l'antroponomastica (scienza dals nums da persunas). Er sch'il num Onoma lascha pensar a la perscrutaziun onomastica en sia totalità, sa concentrescha quest project da l'Expo.02 sin ils nums locals u – pli precis – sin ils nums da las vischnancas politicas da la Svizra l'onn 2002.

La toponomastica cumpiglia blers secturs parzials. Ella pretenda ina vasta savida da l'istorgia da la lingua ed enconuschientschas solidas da tuttas linguas e dialects che vegnan u vegniván discursis en la regiun da perscrutaziun. Latiers d'aver enconuschientschas da l'istorgia, da la geografia e mintgat er da la biologia. Toponomastica vul er dir perscrutar al lieu. In'interpretaziun che sa basa sin l'analisi linguistica scientifica sto adina anc vegnir confermada cun fatgs geografics e da l'istorgia locala, e sch'ella surpasa ils stretgs cunfins d'ina regiun, pretenda ina perscrutaziun toponomastica seriusa lavur da team.

Er il project Onoma ha pudì vegnir realisà cun success be grazia a l'engaschi d'ina squadra plurilingua cun represchentants dals divers territoris linguistics da la Svizra. La finamira era d'elavurar ina sintesa da las perscrutaziuns toponomasticas dals davos tschient onns en las quatter regiuns linguisticas, da reunir ils resultats parzials da numerusas retschertgas punctualas, d'eruir cuntradicziuns eventualas e dumondas nunscleridas e d'augmentar uschè lunsch sco pussaivel la savida davart la toponimia da la Svizra. Pelvair han ins chattà en il decurs da la lavur per il project Onoma in'emprima interpretaziun resp. ina nova declaraziun – refatga – per circa in terz dals nums da las vischnancas retschertgadas.

Pavigliun da l'exposiziun Onoma a l'Expo.02 ad Yverdon-les-Bains.

FOTOS MAO

Caracteristicas dals nums locals

Caracteristic per la pluralità dals nums locals è lur stabilitad extraordinaria en il decurs da l'istorgia. En general mantegna in lieu durant millennis l'emprim num ch'ins ha dà ad el, er sche quest è sa chapescha exponi a las casualitads da la transformaziun linguistica. Perquai ans dat la perscrutaziun dals nums locals in'invista en las pli veglias parts da l'istorgia da la lingua e cultura da noss pajais. Cun ses agid èsi pussaivel d'eruir, cura e qual dals pievels sa chasad successivamain en ina regiun ha fundà in lieu. Ella scuvra relaziuns da parentella protoistoricas – da temps ch'ins discurreva anc la medema lingua en il nord ed en il sid da las Alps. Ella revelescha ils divers moviments demografics en il decurs da l'istorgia e mussa er cleramain il barat d'ideas e tendenzas linguisticas tranter ils pievels da l'Europa. La retschertga dals nums locals lubescha da scuvrir, quant stretg ch'ìls singuls territoris èn entretschads in cun l'auter e colliads cun las regiuns europeicas vischinas: ultra da quai renda ella er conscient, quant giuvens e bain er quant provisorics ch'èn ils cunfins actuals politics e linguistics. Ma la toponomastica sco ch'ella vegn chapida ozendi n'è betg sulettamain ina disciplina istorica. Nums locals èn segns linguistics che vivan en la societad e che quella dovra mintga di – e correspondentamain èn els suttaress a tscherts midaments ed a reinterpretaziuns.

En il mument ch'in lieu retschaiva in num è quest num motivà: el ha in senn. In exempel: Oriundamain è Faoug (VD) in num generic romand che denominescha il fau. In vegl num da fons cun la significaziun «sper il fau» è daventà qua il num da la vischnanca. En il diever efectiv da la lingua sa perda la motivaziun primara d'in tal num local dentant bain-spert. Schizunt quels ch'han dà il num sez han la tendenza d'emblidar sia vaira muntada, er sche quella è totalmain transparenta.

En il cas normal perdan pia nums propriis oriundamain «pledads» spert lur significaziun. Ma sco sch'ella savess ch'in num local sto esser motivà, emprova la

cuminanza linguistica da puspè dar in senn al num local daventà nuntransparent, uschespert che la muntada originala n'è betg pli enconuschenta. En il cas da Faoug han ins identifigà il num sco «paon», quai che vul dir «pavun» (tud. «Pfaunen») tenor la veglia pronunzia dialectala en questa part da la Svizra romanda. La vopna da la vischnanca – creada pir pli tard –, che mussa sper ina planta stilisada in pavun, dat a questa nova interpretaziun per uschè dir ina conferma uffiziala.

Uschia ha la toponomastica da far tar numerus nums locals cun duas interpretaziuns: la significaziun originala ed ina nova interpretaziun ch'ha d'engraziar si'existenza a l'actività linguistica permanenta dal spiert uman. Sin questa basa ha er il project Onoma dus divers puncts da partenza. I na fess betg stà inditgà da confruntar il vast public d'in'exposiziun naziunala sulettamain cun ils resultats scientificas da la linguistica istorica pura. Perquai preschentan ils viadis divertents tras ils nums locals fitg savens interpretaziuns libras dals nums locals tras il cineasts e las persunas intervistadas. Natiralmain vegnan er intermediadas infurmaziuns linguisticas strictamain scientificas.

Il project Onoma considerescha pia la toponomastica en si'entira complexità: El mussa la vaira derivanza e significaziun dals nums locals – tant sco che la linguistica istorica po determinar quella. Ma el preschenta er la reinterpretaziun moderna sco expressiun da la rolla impurtanta dal num local per nossa vista dal mund, quai ch'exprima er il fatg che la lingua è dapli che be in sistem da comunicaziun per il diever quotidian. La toponomastica, in sectur parzial da la linguistica, contribuescha uschia er ad ina meglra chapientscha da l'esser uman e da sia creatività linguistica tant caracteristica per el.

Da l'Expo.02 al set da 6 DVDs

Il pavigliun
 A l'Expo.02, ad Yverdon-les-Bains, è Onoma sa preschentà sco suonda: Sco in grond carussel stat il pavigliun radund

sin il plaz da gera e sveglia en il visitader associaziuns cun citads da tendas e cun «festas cuminaivlas». Tut tenor la posiziun dal sulegl glichans ils nums da las 2897 vischnancas da la Svizra a moda differenta en la fatschada da lain argientada e faudada. Nums locals enconuschents e nunenconuschents paradechan en successiun alfabetica enturn il pavigliun sco ina cartoteca girabla vieuta enturn. Ils nums da differenta lunchezza mess en composiziun a stgala disegnan in profil da cuntrada «tipografic» che regorda ad in panorama vieut vers anora.

Tranter la furma radunda da la cuverta externa e la furma libra inscritta da la cuverta interna è il foyer. Là vegn mussà in film (teaser) ch'introducescha ils visitaders cun maletgs impressiunants en il tema e declera l'applicaziun tecnica da las stelas.

Suentar questa preparaziun per il tema s'avra la tenda. Ins tschiffa in'emprima eglia en l'intern. Maletgs da las diversas cuntradas svizas reflecteschan dals moniturs. Ina cuverta da taila che glichia en mellen d'era en il spazi – ina spezia da «stiva-svizra» – in'atmosfera decenta, chauda ed empernaivla. Sutgas pulstradas e stelas da film èn piazzadas sin 11 rudels verds sco sin inslas en il palantschieu. Ins sa senta protegì e ruaussa gugent in mument. Cun la famiglia u cun nunenconuschents guard'ins ils films e discutescha davart la parentella da nums gist scuverta.

Ils films

Cumbinar l'onomastica istorica preparada ed intervistas actualas cun abitants dals divers lieux en viadis linguisticos cinematografics ha tschentà autas pretensiuns tematicas e tecnicas a la soluziun d'infotainment.

Tut en tut èn vegnids realisads 143 films. Ils singuls films preschentan trais fin tschintg vischnancas. Il tema dal singul viadi linguistic è vegnì visualisà en tut ils lieux, senza dentant daventar illustrativ. Il tema e las infurmaziuns scientificas han plitost furmà funtaunas d'infurmaziun per ils singuls films. Ils criteris per reparter las vischnancas èn stads la maschaida da las regiuns, la grondezza, l'interess istoric-linguistic ed il potenzial dramaturgic.

Ils films da 4 fin 7 minutas sa differenzieschan en lur realisaziun cinematografica, perquai ch'ins è entrà en ils purtrets da las vischnancas specificamain sin ils cuntegns da las ragischs dals pleds resp. sin ils temas dal viadi. Il maletg da mintga vischnanca vegn preschentà cinematograficamain a moda differenta. Ina part impurtanta dals purtrets da las vischnancas furman las contribuziuns orales spontanias da las abitantas e dals abitants. Ils partenaris d'intervista discurren en la lingua da lur vischnanca. Persunas estras pon duvrar lur lingua materna.

Mintga vischnanca preschentada è vegnida registrada visualmain uschia che la surfatscha architectonica e topografi-

ca è er vegnida raquintada en il maletg. Ultra da quai figurescha mintgamai in'icona dal vitg u da la citad en il film. Quai è il lieu «il pli impurtant» da la vischnanca: la baselgia, la fortezza, la claustra, ina punt, la funtauna dal vitg, il santeri, la gronda fabrica... Igl è numadamain stà ina finamira dal project e dal viadi linguistic da guidar l'aspectatur tras la Svizra plurilingua e da far a medem temp cun el – quasi senza ch'el sentia – ina «spassegiada architectonica» tras il pajais.

Cuntegn

(Reducì als viadis filmics che resguardan vischnancas grischunas)

DVD I

- 5 Ils puntgs da vista (Guarda)
- 7 Portas e martgads (Zizers)
- 16 Ils minis (Celerina/Schlarigna)
- 17 Las grottas (Splügen)
- 19 Il ruver (Leggia)

DVD II

- 1 Las cruschadas ed ils plazs (Bivio)
- 4 La «dunna» (Santa Maria i.C.)
- 8 Mes vitg (Sumvitg)
- 9 Il davos ruau (Tumegl/Tomils)
- 14 Las confieras (Pigniu)
- 15 Ils nums en viadi (Avers)
- 16 Ils pèrs bilings parentads (Flem)
- 20 Las installaziuns artisanalas (Mulegns)
- 23 Ils pèrs bilings independents (Pagig)

DVD III

- 2 Ils simbols biblics (Grüsch)
- 3 Ils nums da pievels sparids (Zernez)
- 4 Ils materials da construcziun (Parpan)
- 5 Ils clavats (Tschlin)
- 10 Ils Sontgs senza cunfins (Morissen)
- 14 Las runcadas en general (Rodels)
- 18 Ils enclars (Tersnaus)
- 21 Ils albierts e las tavernas (Lostallo)

DVD IV

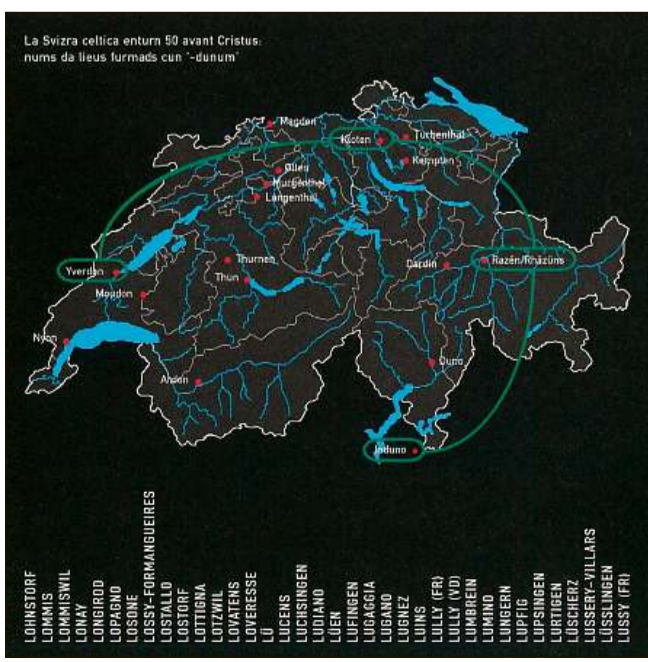
- 1 Las sbuvadadas (Rueun)
- 4 Ils sontgs patrurs (San Murezzan)
- 5 Las collinas e fortezzas (Brienz/Brinzauls)
- 7 Las pastgiras (Paspels)
- 11 Las autezzas (Surcuolm)
- 14 Ils prenums cristians (Jenins)
- 16 Ils casturs (Bever)
- 18 L'inexplitgabel (Castasegna)
- 19 Dal puz al lai (Fläsch)
- 22 La villa (Vella)
- 24 A l'ur dal precipizi (Brusio)

DVD V

- 10 La posiziun relativa (Zuoz)
- 12 Ils cunfins (Cuira)
- 17 La grondezza (Sils im Domleschg)
- 19 Ils OSNI (prelatins) (S-chanf, Tenna)
- 20 Las chavorgias (Poschiavo)
- 23 Ils tschiervs e las vatgas-tschier (Tschier)

DVD VI

- 1 Las pastgiras d'alp (Samedan)
- 4 Ils dunum (Razén)
- 6 Punts e puntettas (La Punt-Chammues-ch)
- 9 Ils pèrs translats e translats mal (Savognin)
- 11 Ils cotschens (Rossa, Rothenbrunn)
- 13 L'ischi (Schiers)
- 14 Chaglias e plantas cun nuschs (Castaneda)
- 15 Las clasiras (Portein)
- 19 Il metal (Innerferrera)
- 20 Las ovras idrograficas (Buseno)
- 21 Las cuntradas plattas (Soglio)
- 24 Ils nums sparids (Maienfeld)

Exempel d'in dals viadis filmic-linguistics tras la Svizra.

La preschentaiziun:
 Div. autur(a)s. Onoma – il pajais da nums e lieux. 6 DVDs e booklet accumpagnant. 2002.

Dapli infurmaziuns:
 chatta.ch/?hiid=4523
 www.chatta.ch